

Steve Sem-Sandberg: Inträdestal i Svenska Akademien

Talare

Steve Sem-Sandberg
Författare

Datum

20 december 2021

Plats

Börshuset

Omständigheter

Steve Sem-Sandberg valdes in i Svenska Akademien vid 2020 års högtidssammankomst men höll sitt inträdestal över Kristina Lugn år 2021.

När min mor i trettioårsåldern flyttade från Norge till Sverige hade hon aldrig läst en bok på svenska. Ändå var hon fast besluten att utbilda sig till ämneslärare i språk. Med sig hem från sina kvällslektioner hade hon tjocka grammatikkompendier fulla av lösblad men också mängder av klassisk och samtida svensk skönlitteratur. Det rörde sig om enkla skolutgåvor med mjukpärm, utan skyddsomslag och med en inlaga man måste sprätta. Varje gång hon kom hem med en ny bok tog jag en kniv ur kökslådan och sprättade den åt henne. Jag sprättade Clownen Jac av Hjalmar Bergman, Harry Martinsons Nässlorna blomma, Hjalmar Söderbergs Doktor Glas, och flera böcker av Strindberg. Jag var inte så förtjust i Strindbergs dramatik men romanerna kastade jag mig över. Frånsett Tomahawk och Stålmannen och andra seriemagasin var det här den första litteratur jag kom i kontakt med.

Min mor intresserade sig mest för glosorna, i synnerhet sådana man kallar false friends: ord som låter likadant men har helt olika innebörder på norska och svenska. Ordet rolig är ett klassiskt exempel. Varje gång hon stötte på ett sådant ord markerade hon det med en kulspetspenna och noterade i marginalen hur det korrekt skulle användas. ”Nu skall fru Lundgren bara ta det lugnt” blev: ”Nå skal fru Lundgren bare være rolig.” Lugn. Och ro. Skillnaderna i vardagsspråket kan vara stora på ytan, men därunder finns ett rotsystem av fascinerande etymologiska förbindelser.

Det är något visst med det sätt på vilket ett språk speglar sin samtid. Varje gång jag läser eller lyssnar på Kristina Lugn förs jag tillbaka till de där åren när min mor med svarta kulspetsringar försökte ta till sig det främmande svenska språket, men inte bara det, utan också hela det samhälle som språket klädde i

ord.

Det fanns stora skillnader mellan Sverige och Norge på den tiden. Sverige var en rik industrination. Det var sannerligen inte Norge. Norge var nedslitet och fattigt efter kriget, provinsialt, oförmöget att ta steget ut ur det gamla bondesamhället, medan Sverige höll på att växa till en stor men anonym, vissa skulle säga själlös, välfärdsstat. I Sverige led ingen brist på något. Allt tycktes finnas. Från barndaghem till distriktssköterska. Men i en strikt myndighetsreglerad form som i synnerhet min far fann svår att komma till rätta med. Han menade att likformigheten bestod av människor på initiativ- och livskraft, vårdade dem i ett slags välståndskuvös som gjorde dem hjälplösa och missunnsamma mot andra.

Min far kämpade livet ut för att behärska det språk som talades i Sverige och som han menade bestod av två delar: en del ålderdomliga ord och uttryck, som framför allt avsåg en mängd för det främmande landet speciella seder och bruk, och en del stelbent myndighetsjargong eller ombudsmannasvenska, där merparten av orden var inlån från engelskan. Min far skämdes för att han aldrig lyckades slipa bort sitt norska uttal. Han trodde att bara han överdrev de engelska uttrycken, vilket han hade lätt för att göra eftersom han bott så länge i USA, skulle hans svenska låta mer övertygande. Ut kom en gräslig mix. Jag höll för öronen. Om jag under mina år utvecklat någon form av känslighet för det svenska språket, och hur det helst bör vårdas, kommer den från den här tiden. Men visst är det så att inget så tydligt speglar ett samhälles ideologi, dess vilja och inriktning, som det språk som talas där. Tänk på ordet omsorgsapparat. Man skulle kunna tro att de två leden, omsorg och apparat, borde stöta varandra ifrån sig. Men inte i Sverige. Med en blandning av fascination och avsmak gör Kristina Lugn detta språk till sitt. Hon plockar isär ordleden och sätter samman dem i nya kombinationer tills de enskilda orden, om de alls har någon betydelse kvar, framstår som helt oigenkännliga.

”Det är en ovana man får när man är mycket ensamstående”, låter hon en person i en pjäs säga. Eller: ”Jag är våldsamt intresserad av personkänedom”.

Hennes senare dramatik, som till exempel pjäsen *Stulna juveler* (2000), är som ett plockepinn av abstrakt myndighetsjargong parad med absurda floskler, barnkammarrim med högstämda böner om att bli omhändertagen och älskad. Orden som uttalas finns, men de finner inget fäste, allra minst i det språk där de

självklart borde höra hemma. På samma vis, tänker man, är det med de människor som talar detta språk. De rör sig hemvant mellan livets alla ”problemområden”, men var hör de egentligen hemma?

Folkhemmet Sverige har haft många uttolkare under åren. Man tänker på Sonja Åkesson eller kanske Bodil Malmsten, den svenska vardagens stora realister. Men för Kristina Lugn börjar verkligheten i språket. Det är genom vårt sätt att tala, hur något sägs, som det bestäms vem eller vilka vi är. Vi är på ett sätt förestavade. Våra egna erfarenheter finns bara till i den mån det finns ord och uttryck för dem. Är uttrycket inte tillämpligt, finns heller inte erfarenheten. Genom den individanpassade myndighetsjargong som Lugn härmar i mycket av sin lyrik och dramatik skrivs hur ett liv ser ut som till lycka bär. Välstånd är detsamma som hus och hem. Lycka är en parrelation. För varje kvinna skall det finnas en man som garanterar trygghet och försörjning. Det skall vara ett praktiskt ordnat liv där också barnen tas om hand av omsorgsapparaten.

En återkommande gestalt i Lugns persongalleri är kvinnan som faller mellan eller utanför ramarna. Inte hon som saknar ord, utan hon för vilken inga ord finns. Den ensamstående, övergivna mamman som är ”liten och spinkig och ensam / och lever på bidragsförskott”. Hon saknar självaktning eftersom hon inte klarar av att rätta sig efter kraven. Hon är inte bara otillräcklig. Hon finns inte ens i statistiken eftersom hon inte går att räkna. Eftersom det inte finns ett språk som kan uttrycka vem hon är kan hon bara approximativt bestämmas. Så här skriver till exempel Lugn redan i sin debutdiktsamling, ... om jag inte (1972) om väninnan Gun:

om jag inte hade tyckt så mycket om hennes skulle jag säga om min vän Gun att hon var en trevlig och tämligen anständig människan säger jag att hon var bara ett livnära vacker nära ful nära sorgoch just på grund av dettadog hon av ensamhetäktsvensk varasatt i elektrisk stol, leende balsamerad Stockholm, Tomtebogatan inte långt från tunnelbanan och det finns många av hennes sort inte långt från tunnelbanan

Det land Kristina Lugns poesi har sina rötter i ser kanske annorlunda ut än det Sverige vi lever i idag. På den tiden fanns inga dejtingappar. Folk gick på krogen, viftade med cigaretter och frågade efter ”eld” eller satte in en kontaktannons i tidningen. I bästa fall infann sig ett svar från någon som man inte hade en aning om vem det var. En kontaktannons i ett tidningshorn kan svälla till en episk

dikt: en bön om att finna den rätte bland vilka manspersoner som helst som ”råkar läsa dessa rader”.

När Lugns sjätte diktsamling *Bekantskap* önskas med äldre bildad herre gavs ut 1983 bestod omslaget av en inringad kontaktannons. Det var förläggaren Daniel Hjorths geniala idé. Boken blev Lugns stora publikgenombrott. Efteråt berättade hon gärna om hur omstörtande det varit att gå från att vara en smal poet, van att sälja på sin höjd ett par hundra exemplar av sin bok, till att bli en bestsellerförfattare med en försäljning på tiotusentals exemplar om inte mer.

Lugn blev vad man kallar folkkär. Hennes stora röda hår och utstuderat släpiga tal gav henne en tydligt igenkännbar profil som man kunde reta sig på eller älska. Det oförställda tilltalet tolkades som en självutlämnande öppenhet, en högre form av autenticitet. Men Lugn är egentligen aldrig någon bekännelseryriker. Hon är bara djävulskt skicklig på att använda det språk med vilket känslan kan uttryckas. Hon härmar och parodierar, om än med stor inlevelse och äkta kärlek. Epitetet ”den svenska ensamhetens diktare” är nog mest att se som en roll hon tillskrevs men också utnyttjade för sin publika image. ”Det finns inget så lättexploaterat / som människors ensamhet”, skriver hon med en stor portion ironi. ”Det är grunden för hela min affärsverksamhet.”

I en tid präglad av starkt politiskt engagemang, inte minst i frågor som hade med jämställdhet att göra, förhöll sig Kristina Lugn avvaktande på sin kant. Diktjaget beklagar sig, men snarare på grund av bristande självtillit eller rentav självömkan än för att hon upprörs över sakernas tillstånd. Trots att diktsamlingar som *Omnium* (1979) eller *Percy Wennerfors* (1982) kan läsas som gestaltade familjeinteriörer, scener ur ett privatliv kanske man kan kalla dem, krockar beskrivningarna av frustrerad frihetslängtan hela tiden med diktjagets försäkringar om att hon lever ett lyckligt liv och har haft en rik barndom. Och man vet inte om hon är uppriktig eller bara skriver det som förväntas av henne. Kanske är det både och.

Det finns en stor, djup, molande skräck i hennes dikter. Och den har inte i första hand att göra med att hon inte är anpassningsbar eller att hon plågas av en lång rad av personliga nederlag eller tillkortakommanden som hon känner att hon måste redovisa. Skräcken går djupare än så. Den är barnets vilda och vansinniga skräck över att en dag inte finnas till mer. ”Vill du att jag ska gå över?” säger Rut till Ragnar i pjäsen som bär deras namn. ”Av mig själv? Nu

genast? Utan yttre avskedsceremoni och skilsmässoförhandlingar? Utan att ha påmint dig om något som kan ge dig anledning att sakna mig?”

När den repliken och många liknande fällt i Lugns författarskap är det som om vi möter en femårings oförstående blick. Naken och helt oförställd ser den in i läsarens ögon.

I bakgrunden skymtar en mor och hennes perfektionistiska ideal om hur små flickor skall vara. Att inte bli älskad av denna mor är detsamma som att bli bortstött, tillintetgjord, död.

”Jag ville vara så underbar att jag fick ha min lilla mamma kvar”, parafraserar Lugn i en dikt en av Alice Tegnér’s mest kända barnvisor.

Kärlek, moderskärlek eller annan kärlek, är alltså ingen gåva som livet skänker oss, utan något man måste kämpa med näbbar och klor för att få eller behålla. Kärlekens motsats är döden: att inte vara älskad är detsamma som att bli avskuren och bortstött. Det kan inträffa när som helst. Det räcker bara med att inte vara tillräckligt uppmärksam. På sitt utseende, på sin hållning eller klädsel. Eller på vad man säger.

Det är på detta sätt dikten blir kamouflage och rollspel hos Lugn. Att förevisa allt det man uppfattar som skevt, överdrivet eller bara patetiskt i sin egen person, det man kan bli utstött för, blir en poetisk strategi. Om jag skrattar först gör det inget om andra skrattar sedan. Kanske kan man säga att dikten i sig själv är en del av det kamouflaget.

”Jag stör inte smärtan. Jag bär den tätt intill mig”, heter det.

Men ensamheten försvinner inte bara för att poetjaget iklär sig olika roller. Tvärtom blir den bara än mera kännbar bakom anpassningsstrategierna och förställningskraven.

I sitt inträdestal över Lars Gyllensten för femton år sedan fäste sig Lugn vid ett stycke i hans Anteckningar från en vindskupa, där jaget beskriver sitt ansikte som en härva av vrenskande maskar som han varje dag måste tygla ”till en fasad av obesvärad skämtsamhet”.

Gyllenstens ord väcker ett starkt igenkännande hos Lugn:

”Den sortens ensamhet är fruktansvärd”, skriver hon. ”Den är ensamheten när man är så isolerad från de andra levande att händerna känns som handskar. Den ensamheten är inte attraktiv. Den ensamheten kallas aldrig ’singelliv’. Den ensamheten skall förbli. Den ensamheten är sannolik. Den ensamheten har redan inlett förhandlingar med döden.”

Ensamhet kläs inte hos Lugn i vackra skymningsfärger. Ensamhet är ett tillstånd av långsam inre kvävning. Och döden, som ensamheten inlett förhandlingar med, får aldrig sentimentaliserars. Döden är absolut, och ovillkorlig som en dom uttalad utan minsta tanke på rättvisa eller rimlighet.

När man säger om någon att den personen ”gått ur tiden”, så är det rent konkret så. Det är inte bara de goda minnena som upplöses och försvinner. Också det mänskliga haveri man framstod som inför andra är som uppslukat av glömskan. Det är det Rut menar när hon säger att hon fruktar att hon håller på att ”gå över”: när man är död är man inte bara själv borta: man finns inte för någon annan på jorden heller. Man är som uttraderad. Döden är bara ensamhetens förlängning in i glömskan, och glömda kan alla bli. Till och med Jussi Björling kan bli glömd.

Kärleken då?

Inte sedan Lars Ahlin har någon svensk författare närmat sig kärleken med samma blandning av vördnad och vantro. Hos Lugn, liksom hos Ahlin, drabbar kärleken utan att man ber om det eller kanske utan att man ens vill det. Det finns heller inte ord för den. Eller annorlunda uttryckt: kärleken behöver inga ord över huvud taget. Det är bara handlingen som räknas. Vård och omsorg, skriver Lugn, är sådant man får på sjukhus. Men att någon vänder sig om, ler och tar din hand, det är kärlekshandling nog.

Men också det omvända gäller: ”Någon släppte min hand och jag föll.”

Det har sagts om Lars Ahlins romaner att ”det är en litteratur som avslöjar oss inför oss själva, visar oss de moraliska fallgroparna i våra egna personligheter, och eftersom dessa fallgropar är olika från läsare till läsare berör hans romaner olika.” (Gunnar D. Hansson: ”Den enkle Lars Ahlin”, i Christer Ekholm (red.):

Läs mig som läser er: texter om Lars Ahlin 1943–2009.)

Jag tror att Lugns poesi har en liknande effekt på sina läsare. Att säga att hon har en stor läsekrets är fel. Hon har tusentals enskilda läsare som alla har sitt personliga förhållande till hennes dikter. Också när hon framträdde i tv och radio var hon berörande på ett sätt som uppfattades som unikt för var och en som tittade eller lyssnade.

Det finns mycket hos Lugn som påminner om Ahlin. Hans medkänsla med dem som drabbats av ofärd i livet, med dem vilkas tak bokstavligen rasat ner över huvudena på dem, eller dem som bara stillatigande, uthärdande, lever kvar i skuggan av sina misslyckanden.

”Det straffar sig att leva”, säger Paulina i Lars Ahlins *Natt i marknadstältet*. ”Livet är ett problemområde”, skriver Lugn som i en replik till Ahlin. Om man kan säga om någon poet att hennes misströstan varit uppbygglig, kan man säga det om Kristina Lugn.

Mot slutet av 1980-talet, efter de exempellösa framgångarna som lyriker, kom Lugn allt mer att ägna sig åt dramatiken. Det är lätt att förstå varför. Som poet är man ensam med sin text, som inlåst i ett ljudisolerat rum. Som dramatiker får man finna sig i att andra böcker och sliter i ens texter, skådespelare, scenografer, dramaturger, och det kan väl ha sina avigsidor ibland men man är i alla fall inte ensam.

Med skådespelaren Allan Edwall, som drev teaterverksamhet i en källarlokal vid Brunnsgatan, inledde hon ett mångårigt samarbete. Många av hennes pjäser blev mycket populära och turnerade landet runt, som *Nattorienterarna* (1998) och *Idlaflickorna*, den sistnämnda i en nu legendarisk uppsättning med Sif Ruud och Birgitta Valberg på Dramaten 1993.

Jag tror att dramatiken förlöste något på djupet hos Lugn. Den ensamhet, smärta och nästan olidliga dödsskräck som dikten ger uttryck åt blir fysiskt närvarande på scenen; skådespelarna förkroppsligar dem. Nattorientering är en lagsport, påminner oss Lugns alter ego Bricken en bit in i pjäsen. Men man får söka förgäves efter ett lag. Här finns knappast något samröre över huvud taget. I natten kämpar alla ensamma med sina pannlampor och taffligt uppvikta taxikartor, och det är oklart vad de egentligen söker efter.

Lugns pjäser kan börja i eller utgå från en konkret situation eller belägenhet, men blir med spelets och tidens gång allt mer absurda. Gestalterna på scenen försöker alla kommunicera något, eller snarare: de söker spelöppningar genom vilka något kan kommuniceras, utan att finna några. Följden blir att alla talar förbi eller tar ordet ur munnen på varandra. Ensamheten flyttar alltså in i själva språket. Den som talar utan att någon lyssnar, bönar utan att bli bönhörd, kan lika gärna vara död, och är det också i allt utom i rent klinisk bemärkelse, som sångerskan Barbro i pjäsen Titta! Det blöder eller centrallyrikern Majvor i Stulna juveler.

När Lugn återkommer till lyriken med samlingen Hej då, ha det så bra (2003) har fjorton år gått sedan förra diktsamlingen, Hundstunden. Titeln låter som om det handlade om ett avsked. Jag tror inte att Lugn för ett ögonblick tänkt sig att sluta skriva, men det märks tydligt att något förändrats. Motivkretsarna har blivit trängre, formuleringsivern mera tyglad. Dikterna är fortfarande lika slagfärdiga men de är samtidigt mera koncentrerade. ”Min arbetsuppgift just nu är att försöka ta mig ut ur mina egna formuleringar”, skriver hon på ett ställe, och det gör hon också i hög grad.

Den frenesi som tidigare drev poeten att genomskåda varje samtidsfenomen, att slå hål på varje välfärdsmyt så att absurditeten i dess innehåll blottades, att se motsättningarna i de formler vi upprepar som mantran, som att alla svårigheter går att bemästra bara man lägger manken till, eller att människan ”på höjden av sin simultankapacitet lyckas kombinera förmågan att vara fri med förmågan att ha ett hem”: allt detta är borta nu. Det går inte att leva utan försakelser och uppoffringar. Och när man inser det, att livet faktiskt är ett enda stort misslyckande, belönas man med social skam och stigma. Så går livet. Det vi tar för givet i varje sekund. Tills en dag, plötsligt, inte ens livet är något givet längre. Vi har gått över.

”Jag tror i lönnedom på det väsentliga i att våga avstå från att förstå allt”, skriver Kristina Lugn. Man behöver inte förstå allt. Eller rättare sagt: det kanske bara är några få saker man behöver förstå: att kärleken inte är evig, men att döden är det.

Men dödsskräcken är inte fullt lika panisk längre. Det finns också något lätt befriande över tanken på att åtminstone en gång lösas från rädslan att bli

bortstött och förskjuten. I Hundstunden, och än mer i Hej då, ha det så bra, skriver Lugn nästan tillitsfullt om döden. Den främmande hand som varligt stryker undan håret från ett ansikte som mist sin blick behöver kanske inte vara hotfull, kanske inte ens främmande.

”En av konsekvenserna av att vara död är att man antingen återberättas av andra eller faller i glömska”, heter det nu helt sakligt. Och att det kan finnas en befrielse också i detta.

Man behöver inte ha ett ord med i laget jämt.

Allt vad starkt är kommer i kläm. Allt vad stort är blir småskuret. Det måste väl i all sin dar finnas något annat att ta sig förän att vara halvdöd? Nu ska jag sova en stund. Upplyft mitt hjärta och låt mig äntligen få erfara förtvivlans mod.

Taggar

2020-tal, 2021, Hyllningstal, Inträdestal, Man, Svenska Akademien

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/steve-sem-sandberg-intradestal-i-svenska-akademien>